

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Das Problem der ungeschriebenen Lehre Platons. Beiträge zum Verständnis der platonischen Prinzipienphilosophie. Hrsg. von J. Wipperfurth. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972, xlviii+475 σελ. (Wege der Forschung 186).

[Τὸ πρόβλημα τῆς ἄγραφης διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος. Συμβολὲς στὴν κατανόηση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας περὶ τῶν ἀρχῶν. Περιεχόμενα (σὲ παρένθεση τὸ ἔτος τῆς πρώτης δημοσίευσης) : Π ρ ὶ μ ἔ ρ ο ς : Βασικὰ προβλήματα τῆς ἄγραφης διδασκαλίας. H. Cherniss, *Σπένσιππος, Ξενοκράτης καὶ ἡ μέθοδος πολεμικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους* (1945). C. J. de Vogel, *Προβλήματα τῆς ὑστερης φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος* (1949). E. Berti, *Ἡ σχέση μεταξὺ τοῦ γραπτοῦ ἔργου καὶ τῆς ἄγραφης θεωρίας τοῦ Πλάτωνος στὴ νεώτερη ἔρευνα* (1965). K. Oehler, *Ὁ πραγματικὸς Πλάτων* (1965). Δ ε ὕ τ ε ρ ο μ ἔ ρ ο ς : Ἡ ἀνασύνθεση τῆς ἄγραφης διδασκαλίας. H. Leisegang, *Ἡ πλατωνικὴ «διαίρεσις» τῶν ἰδεῶν καὶ ἀριθμῶν κατὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ J. Stenzel* (1929). H. Gomperz, *Τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος* (1931). P. Wilpert, *Νέα ἀποσπάσματα ἀπὸ τῆς διδασκαλίας «Περὶ τὰγαθοῦ»* (1941). C. J. de Vogel, *Ἡ ὑστερη φάσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς ἀπὸ τὸν L. Robin* (1948). W. Bröcker, *Ὁ Πλάτων περὶ τοῦ ἀγαθοῦ* (1949). E. Berti, *Μία νέα ἀνασύνθεση τῆς ἄγραφης διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος* (1964). Τ ρ ῖ τ ο μ ἔ ρ ο ς : Ἡ ἑρμηνεία τοῦ γραπτοῦ πλατωνικοῦ ἔργου ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἄγραφης διδασκαλίας. L. Robin, *Ἐρευνες γιὰ τὴν σημασία καὶ τὴν θέσιν τῆς Φυσικῆς στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος* (1918). J. Stenzel, *Ἡ διαλεκτικὴ τῆς πλατωνικῆς ἐννοίας τοῦ εἶναι* (1931). P. Wilpert, *Θεωρία περὶ στοιχείων στὸν πλατωνικὸ Φίληβο* (1953). K. Gaiser, *Ὁ Μένων τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ Ἀκαδημία* (1964). H. J. Krämer, *Ἡ σχέση τῆς θεωρίας περὶ τῶν ἀρχῶν πρὸς τὴν διαλεκτικὴν στὸν Πλάτωνα* (1966).]

Τὸ βιβλίον ἀνήκει στὴν ἰδιαίτερη σειρὰ Wege der Forschung ποὺ ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Σκοπὸς τῆς σειρᾶς αὐτῆς εἶναι νὰ συγκεντρῶνῃ σὲ ἓνα κάθε φορά τόμο μελετήματα ἀναφερόμενα σὲ κάποιο σημαντικὸ ζήτημα, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἀπασχολεῖ τὴν ἔρευνα καὶ ποὺ ἀρχικὰ δημοσιεύθηκαν κυρίως ὡς ἄρθρα σὲ διάφορα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εἶναι πάντοτε προσιτὰ στὸν μελετητὴ. Τὰ κείμενα ποὺ ἔχουν συγκεντρωθῇ στὸν τόμο αὐτὸν ἀναφέρονται στὸ πρόβλημα τῆς «ἐσωτερικῆς» ἢ, ὅπως ἐπεκράτησε καὶ λέγεται τώρα, ἄγραφης θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, πρόβλημα ποὺ τίς τελευταῖες δεκαετίες καὶ ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια, μετὰ τίς ἐργασίες τοῦ Krämer καὶ τοῦ Gaiser, ἔχει διογκωθῇ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ κεντρικὰ θέματα στὴν ἔρευνα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἔχει διχάσει τοὺς ἐρευνητές.

Ἐκδότης τοῦ τόμου εἶναι ὁ J. Wipperfurth, Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Τυβίγγης· ἔχει ἐπιλέξει δεκαεπτὰ ἐργασίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες τρεῖς, τοῦ Cherniss, τοῦ Leisegang καὶ τοῦ Stenzel, ἀποτελοῦν κεφάλαια εὐρυτέρων ἔργων, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἔχουν πρωτοδημοσιευθῇ ὡς ἄρθρα σὲ γερμανικὰ ἢ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ περιοδικὰ. Τὰ κείμενα τῶν μὴ γερμανῶν ἐρευνητῶν, ὅπως τῆς de Vogel καὶ τοῦ Berti, προσφέρονται ἐδῶ σὲ γερμανικὴ μετάφραση ποὺ

έχει γίνει είδικά για τόν τόμο αὐτό είτε ἀπό τόν ἴδιο τόν ἐκδότη είτε ἀπό ἄλλους συνεργάτες τοῦ τόμου. Τό βιβλίό ἐκδόθηκε τὸ 1972, ὅπως ὅμως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἐκδότης, ἡ ὀριστική ἐπιλογή τῶν κειμένων εἶχε γίνει ἤδη ἀπὸ τὸ 1967.

Πρόθεση τοῦ ἐκδότη ἦταν νὰ δώσῃ μιὰ εἰκόνα ἀπὸ τὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε τὰ τελευταῖα πενήντα περίπου χρόνια ἓνα τμῆμα τῆς διεθνοῦς ἔρευνας γιὰ νὰ ἀνασυνθέσῃ ἀπὸ τὶς διαφορές ἄμεσες ἢ ἔμμεσες μαρτυρίες μιὰ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος, ποὺ ἦταν γνωστὴ μόνον στὸν στενὸ κύκλο τῶν μαθητῶν τῆς Ἀκαδημίας. Μία ἀπὸ τὶς ἄμεσες μαρτυρίες εἶναι ἡ ἀναφορὰ ποὺ κάνει ὁ Ἀριστοτέλης στὰ λεγόμενα *ἄγραφα δόγματα* τοῦ Πλάτωνος (Φυσ. 209 b 15). Στὰ πλατωνικὰ ἐπίσης κείμενα, τόσο στοὺς διαλόγους ὅσο καὶ στὶς ἐπιστολές, ὑπάρχουν ὀρισμένες ἐνδείξεις ποὺ ἴσως, ὑποστηρίζουν μερικοὶ ἐρευνητές, νὰ σημαίνουν ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε κάνει ἓνα διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὴ γραπτὴ καὶ στὴν προφορικὴ διδασκαλία του. Στὴν 7ῃ Ἐπιστολῇ γράφει ὅτι τὴν προσωπικὴ του διδασκαλία γιὰ τὰ *περὶ φύσεως ἄκρα καὶ πρῶτα* (344 d) δὲν τὴ διετύπωσε γραπτῶς ποτέ, ἐνῶ στὸν Φαῖδρο λ.χ. ἐκφράζεται ὑποτιμητικὰ γιὰ τὴν ἀξία τῶν γραπτῶν λόγων (275 c ἐπ.). Ἔχουν ἐπίσης σωθῇ ἐλάχιστα ἀποσπάσματα ἀπὸ μιὰ διάλεξη, ἢ μᾶλλον μιὰ σειρά μαθημάτων, *Περὶ τὰγαθοῦ*, ποὺ ἔδωσε ὁ Πλάτων τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του στὴν Ἀκαδημία. Γεννᾶται ἐπομένως τὸ ἐρώτημα : τί ἦταν αὐτὰ τὰ *ἄγραφα δόγματα*; Σὲ ποιά σχέση βρίσκονται μὲ τὴ γνωστὴ ἀπὸ τοὺς διαλόγους φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος; Μήπως ὑπῆρχε καὶ μιὰ ἄλλη πλατωνικὴ φιλοσοφία μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο ἀπὸ ἐκείνη ποὺ βρίσκεται στοὺς διαλόγους καὶ τὶς ἐπιστολές, ποὺ δὲν διατυπώθηκε ποτέ σὲ κείμενο γραπτὸ ἀλλὰ ἔμεινε ἐσωτερικὴ ὑπόθεση τῆς Ἀκαδημίας; Ποιά βαρύτητα ἔχει ἡ ἄγραφη διδασκαλία γιὰ τὸ πλατωνικὸ ἔργο; Καὶ ἀκόμη : ἡ κατὰ μιὰ ἄποψη ἰδιαίτερη «ἐσωτερικὴ» αὐτὴ διδασκαλία, ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν τελευταία φάση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἢ μήπως ὑπάρχει καὶ ἀπὸ νωρίτερα καὶ βαίνει παράλληλα μὲ τοὺς διαλόγους; Ἔτσι τίθεται, σὲ ἀδρές γραμμές, τὸ πρόβλημα τῆς ἄγραφης θεωρίας τοῦ Πλάτωνος. Πρόκειται γιὰ ἓνα πολὺ παλιὸ πρόβλημα ποὺ οἱ ρίζες του φθάνουν ὡς τοὺς ἀρχαίους σχολιαστὲς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῶν ὁποίων συνάγεται ὅτι ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς σειράς πλατωνικῶν φιλοσοφημάτων ποὺ δὲν εἶχαν διατυπωθῇ γραπτῶς πουθενὰ εἶχε γίνει ἀποδεκτὴ ἤδη στὴν ἀρχαιότητα. (Πλουτ., *Βίος Δίωνος* 14: ἐν Ἀκαδημίᾳ τὸ σιωπώμενον ἀγαθὸν ζητεῖν καὶ διὰ γεωμετρίας εὐδαίμονα γενέσθαι. Ἀλβίνος, *Διδασκαλικὸς*²⁷: πάνυ γοῦν ὀλίγοις τῶν γνωρίμων καὶ τοῖς γε προκριθεῖσι τῆς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκροάσεως μετέδωκε. Ἐπίσης τὰ σχόλια τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀφροδισιέα Μετ. 56, 35· 59, 3 ἐπ.· 85, 17 ἐπ. κ.ἄ. καὶ τοῦ Σιμπλικίου, Φυσ. 151, 6 ἐπ. κ.ἄ. καὶ *Περὶ ψυχῆς* 28, 17-19. Πρβλ. Krämer, *Arete bei Platon und Aristoteles* 381, σημ. 2). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν νεωτέρων χρόνων, ποὺ ὡς τὰ τέλη τοῦ 18. αἰ. δεχόταν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἰδιαίτερης ἐσωτερικῆς πλατωνικῆς διδασκαλίας (J. Brucker, D. Tiedemann, W. G. Tennemann, J. G. Buhle, W. T. Krug. Πρβλ. Krämer, ὁ.π. σημ. 3)

Κατὰ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ποὺ ὅπωςδῆποτε ἐμείωνε τὴ σημασία τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, στράφηκε ὁ Schleiermacher μὲ τὴν Εἰσαγωγή του στὴ μετάφρασή του τῶν πλατωνικῶν διαλόγων. Ὁ Schleiermacher ὑπεστή-

ριξε ότι ή σωκρατική διαλεκτική μορφή, με την όποία παρουσιάζονται οί διάλογοι του Πλάτωνος, δέν είναι κάτι τó τυχαίο και τó έξωτερικό αλλά μία συγκεκριμένη μέθοδος, πού άποσκοπεϊ άμεσα νά άφυπνίση τόν άναγνώστη και νά τόν κάνη ίκανό νά δεχθῇ και νά οικειοποιηθῇ τó φιλοσοφικό νόημα του διαλόγου, και ότι κατά συνέπεια στη φιλοσοφία του Πλάτωνος ή μορφή είναι άναπόσπαστα δεμένη με τó περιεχόμενο. Τους λόγους του Πλάτωνος στον *Φαῖδρο* τούς έξηγεϊ ό Schleiermacher κάτω άπό αυτό τó πρίσμα : δέν έκφράζουν παρά τήν πεποίθησή του ότι στους δικούς του διαλόγους τó χάσμα άνάμεσα στον προφορικό και τόν γραπτό λόγο γεφυρώθηκε· έπομένως, κατά τόν Schleiermacher, ή προφορική έσωτερική διδασκαλία του Πλάτωνος δέν είναι δυνατόν νά παρουσίαζε σημαντικές ως πρós τó περιεχόμενο διαφορές άπό τά γραπτά του έργα, άφού δέν ξεκινούσε άπό διαφορετικές μεθοδολογικές προϋποθέσεις.

Η γνώμη του Schleiermacher ίσχυσε στην έρευνα ένα περίπου αιώνα, παρά τις άντιρρήσεις όρισμένων μελετητών του Πλάτωνος (C. A. Brandis, C. H. Weisse, K. F. Hermann). Έρευνητές όπως ό Zeller, ό Teichmüller, ό Shorey, ό Natorp, ό Wilamowitz, ό C. Ritter άρνοῦνται τήν ύπαρξη μιᾶς άγραφης «έσωτερικής» θεωρίας με περιεχόμενο βασικά διαφορετικό άπό τήν γνωστή άπό τούς διαλόγους φιλοσοφία του Πλάτωνος και ζητοῦν νά άπαλλάξουν τήν πλατωνική έρευνα άπό τó «φάντασμα του έσωτερισμοῦ». Ό Zeller δέχεται ότι ό Πλάτων δίδασκε προφορικά στην Άκαδημία, ή διδασκαλία του όμως αυτή δέν διέφερε ως πρós τó περιεχόμενο άπό αυτήν πού μάς δίνουν τά γραπτά του έργα. Ίδιαίτερη σημασία έχει ή γνώμη του Zeller ότι ό Πλάτων στο τέλος τῆς ζωῆς του, όταν έγραφε τούς *Νόμους*, είχε μορφώσει μιᾶ συγκεκριμένη διδασκαλία, στην όποία έξίσωνε τις ιδέες με άριθμούς και διαπραγματευόταν τó ζήτημα τών έσχάτων όντολογικῶν άρχων· τῇ διδασκαλία αυτή ή Zeller τῇ συνδέει με τήν παράδοση *Περὶ τάγαθοῦ*, πού ό Πλάτων δέν πρόφθασε νά τῇ διατυπώσει γραπτῶς. Με τήν άποψή του αυτή ή Zeller περιώρισε στο έλάχιστο τῇ σημασία τῆς έσωτερικῆς διδασκαλίας του Πλάτωνος και έπηρέασε, μαζί με τόν Schleiermacher, για πολλές δεκαετίες τήν έρευνα του προβλήματος. Η επίδραση αυτή έξακολουθεϊ νά ύφίσταται πάντοτε και προσδιορίζει τήν έρμηνεία τών ένδείξεων πού έχομε για τήν άγραφη διδασκαλία του Πλάτωνος· ή διδασκαλία πού προκύπτει άπό τις ένδείξεις αυτές έρμηνεύεται ως τελευταία φάση, έσχατο στάδιο τῆς φιλοσοφίας του Πλάτωνος, πού τά γηρατειά και ό θάνατος δέν επέτρεψαν στον φιλόσοφο νά τῆς δώσει τήν όριστική γραπτή της διατύπωση.

Τά δεκαεπτά μελετήματα πού έχουν περιληφθῇ στον τόμο κατανέμονται σε τρεῖς μεγάλες θεματικές ένότητες. Στην πρώτη ένότητα έχουν ένταχθῇ έργασίες πού αναφέρονται σε θεμελιακά προβλήματα τῆς άγραφης θεωρίας. Η πρώτη άπό αυτές, του Cherniss, άνήκει σε μιᾶ σειρά άπό τρεῖς διαλέξεις, πού έδωσε ό έρευνητής αυτός τó 1942 στο Πανεπιστήμιο του Berkeley και πού έκδόθηκαν τó 1945 σε ένα μικρό τόμο με τόν τίτλο *The Riddle of the Early Academy*. Ό Cherniss είναι άπόλυτα κατηγορηματικός στην άρνησή του νά δεχθῇ ότι ό Πλάτων είχε άναπτύξει όποιαδήποτε διδακτική δραστηριότητα μέσα στην Άκαδημία — μοναδική εξαίρεση είναι ή παράδοση *Περὶ τάγαθοῦ*, πού κι αυτή δέν έχει νά προσθέση τίποτε στα όσα ξέρομε άπό τούς

διαλόγους. Ἡ ἐπόμενη ἐργασία τῆς de Vogel, *Probleme der späteren Philosophie Platons*, παίρνει κριτική στάση ἀπέναντι στὴν βασικὴ θέση τοῦ Cherniss ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐσωτερικὴ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος, ἐνῶ στὴν τελευταία ἐργασία τοῦ πρώτου αὐτοῦ μέρους, *Der entmythologisierte Platon* τοῦ Oehler, δίνεται μιὰ κατατοπιστικὴ εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τοῦ προβλήματος.

Τὰ δύο ἄλλα μέρη τοῦ βιβλίου ἀντιστοιχοῦν στὰ δύο θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολήθηκε ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος: τὴν ἀνασύνθεση τῆς ἄγραφης διδασκαλίας καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν διαλόγων στὸ φῶς τῆς ἄγραφης θεωρίας. Ἡ προτίμηση τοῦ ἐκδότη γιὰ τὶς ἐργασίες ἐκεῖνες ποὺ παίρνουν θετικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἄγραφη διδασκαλία εἶναι φανερὴ. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ αὐτὸ ὑπάρχουν στὸν τόμο σημαντικὲς ἐργασίες ποὺ ἔδωσαν ὠθηση στὴν ἔρευνα τοῦ προβλήματος, ὅπως λ.χ. τοῦ Stenzel, ποὺ θέτει τὸ αἶτημα τῆς συνολικῆς θεωρήσεως τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν πορισμάτων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἄγραφη διδασκαλία ἢ τοῦ Wilpert καὶ τῆς de Vogel, ποὺ προσπάθησαν νὰ ἀνασυνθέσουν τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἐσωτερικῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος. Ὅπως εἶναι εὐνόητο, ὑπάρχουν στὸν τόμο καὶ ἐργασίες τοῦ Krämer καὶ τοῦ Gaiser. Ὁ πρῶτος μὲ τὸ βιβλίο του *Arete bei Platon und Aristoteles* (1959) ἐπεχείρησε νὰ ἀνασυνθέσῃ τὸ ἀξιολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἄγραφης διδασκαλίας καὶ νὰ δείξῃ τὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ ἐσωτερικὴ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν ἐρμηνεία τόσο τῶν διαλόγων ὅσο καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ δεῦτερος στὸ βιβλίο του *Platons ungeschriebene Lehre* (1963) προσπάθησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν ἐσωτερικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος μὲ βάση τὶς σωζόμενες μαρτυρίες τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Gaiser, στὸν τόμο, ἀντιπροσωπεύεται μὲ τὸ ἄρθρο του *Platons Menon und die Akademie*, ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ «Archiv für Geschichte der Philosophie» 46 (1964), ἐνῶ ὁ Krämer μὲ τὴν ἐργασία του *Über den Zusammenhang von Prinzipienlehre und Dialektik bei Platon*, δημοσιευμένη πρῶτα στὸ περιοδικὸ «Philologus» 110 (1966).

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκτενοῦς εἰσαγωγῆς τοῦ ὁ ἐκδότης ἐπιχειρεῖ μιὰ σύντομη ἀνασκόπηση τῆς ἱστορίας τοῦ προβλήματος ἀπὸ τὸν Schleiermacher ὡς σήμερα, στὴν ὁποία ὑποστηρίζεται ὅτι μόλις στὸν αἰῶνα μας ἔγινε δυνατόν, χάρις στὶς ἐργασίες τῶν L. Robin, J. Burnet, W. Jaeger, A. E. Taylor, J. Stenzel, Sir David Ross, H. Gomperz, O. Becker, O. Toeplitz, Ph. Merlan, M. Gentile, W. van der Wielen, P. Wilpert, C. J. de Vogel κ.ἄ., νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ὑπαρξὴ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ φιλοσοφικὴ σπουδαιότητα τῆς ἄγραφης διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος καί, ἐπίσης, νὰ συλλεγοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν κριτικὰ οἱ διάφορες μαρτυρίες τῆς ἀρχαιότητος γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ (σελ. xi). Ἐπισημαίνοντας κατόπιν τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία μαρτυρία τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ νὰ δείχνῃ ὅτι ὁ Πλάτων τὴ θεωρία του περὶ τῶν ἀρχῶν τὴν παρέδωσε μία μόνο φορὰ καὶ μάλιστα σὲ προχωρημένη πιά γεροντικὴ ἡλικία, ἀλλά, ἀντιθέτως, ὅτι ὑπάρχουν ἐνδείξεις, τὶς ὁποῖες καὶ ἀναφέρει, γιὰ τὸ ὅτι στὰ τελευταῖα εἴκοσι τουλάχιστον χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἐρμήνευε τὸ σύνολο τῶν ὄντων σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας δύο ἀντιθέτων ἀρχῶν, τοῦ ἐνός, ὡς μορφῆς καὶ τῆς ἀορίστου δυνάδους, ὡς ὕλης (σελ. xi ἐπ.), φτάνει στὶς ἐργασίες τοῦ Krämer καὶ τοῦ Gaiser, στὶς ὁποῖες, ὅπως εἶδαμε, ἐπιχει-

ρεϊται ἡ διπλῇ προσπάθεια : νὰ βρεθοῦν στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συμβάλουν στὴν ἀνασύνθεση τῆς ἄγραφης αὐτῆς θεωρίας καὶ παράλληλα νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ θεώρηση τῶν διαλόγων κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἄγραφης διδασκαλίας, γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τελικὰ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συνολικὴ θεώρηση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Στὴ συνέχεια, ὁ ἐκδότης συνοψίζει τὰ κυριώτερα πορίσματα, στὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς τώρα καταλήξει οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνασύνθεση τῆς ἐσωτερικῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος, ἀναφέροντας διεξοδικώτερα τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ὅπου οἱ ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν συγκλίνουν (σελ. χνῖ ἐπ.). Μποροῦμε ἔτσι σήμερα νὰ ποῦμε ὅτι ἔχομε νὰ κάνωμε μὲ μία θεωρία γιὰ δύο ἀρχές ἢ αἰτία ἢ στοιχεῖα, ἀντίθετα τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο, ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν ὁποίων προκύπτει τὸ σύνολο τῶν ὄντων, ἓνα δηλ. «παραγωγικὸ σύστημα» κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ H. Gomperz, μὲ αὐστηρὴ ἱεράρχηση στὴν δομὴ του. Οἱ δύο αὐτὲς ἀρχές, τὰ ἔσχατα θεμέλια τῆς πραγματικότητας, στὰ ὁποῖα καταλήγει ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη, ἂν ξεκινήσῃ ἀπὸ τὸ ὄντολογικὸ ἐπίπεδο ποὺ δίνεται μὲ τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη καὶ προχωρήσῃ μετὰ μὲ μεθοδικότητα, ἀνάγοντας αἰτιολογικὰ κάθε ὄντολογικὸ ἐπίπεδο στὸ ἀμέσως ἀνώτερό του, εἶναι τὸ ἐν καὶ ἡ ἀόριστος δυνάς. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀρχὴ θετικὴ, φέρνει παντοῦ τὴν ἐνότητα, δίνει μορφή καὶ μέτρο, τὸ δεύτερο προκαλεῖ τὴν πολλαπλότητα καὶ τὴν κίνηση. Θεωρούμενα ἀπὸ τὴν ἀξιολογικὴ σκοπιά, τὸ ἐν εἶναι τὸ αἶτιο τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ἀόριστος δυνάς τὸ αἶτιο τοῦ κακοῦ. Τὰ δύο αὐτὰ ἔσχατα στοιχεῖα μπορούν νὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀφετηρία γιὰ μία ἀντίστροφη ἀπὸ τὴν προηγούμενη μεθοδικὴ κίνηση τῆς σκέψης, κατὰ τὴν ὁποῖα μὲ συνεχῇ «μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος» καταλήγομε στὶς ὑποστάσεις τοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων (σελ. χνῖιι). Οἱ δύο ἀρχές, τὸ ἐν καὶ ἡ ἀόριστος δυνάς, δροῦν σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς πραγματικότητας, λ.χ. τόσο στὴν βαθμίδα τοῦ «νοητοῦ» ὅσο καὶ σ' ἐκείνη τοῦ «όρατοῦ» Εἶναι. Ἐτσι ἡ ἀόριστος δυνάς στὸ ἐπίπεδο τοῦ νοητοῦ ἀποτελεῖ τὴ νοητὴ ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποῖα συντίθενται οἱ διάφορες ιδέες, ἐνῶ —στὸ ἴδιο πάντοτε ἐπίπεδο— στὴν ἐνέργεια τοῦ ἐνὸς ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε ιδέα εἶναι καθ' ἑαυτὴν μία καὶ μοναδική. Αὐτὸ ποὺ παραλλάσσει ἀπὸ ἐπίπεδο σὲ ἐπίπεδο εἶναι ἡ ἀναλογία τῆς συμμετοχῆς τῶν δύο ἀρχῶν στὴ συγκρότηση τῶν ὄντοτήτων, ποὺ ἀνήκουν στὴν κάθε ὄντολογικὴ βαθμίδα : τὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα συμμετέχουν περισσότερο ἀπὸ τὰ κατώτερα στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐνός. Ἀναπάντητο ἔχει μείνει τὸ ἐρώτημα, πῶς συντελέστηκε τὸ πρῶτο βῆμα σ' αὐτὴν τὴν παραγωγικὴ κίνηση (σελ. χχιῖ)· οἱ σχετικὲς μαρτυρίες εἶναι πολὺ ἐλλιπεῖς καὶ ἀσαφεῖς, ὥστε νὰ μὴν ἐπιτρέψουν στὴν ἐρευνα, παρὰ τὶς πολλαπλὲς ὡς τώρα προσπάθειες, νὰ ἀνασυνθέσῃ τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος (σελ. χχιῖ ἐπ.).

Ἀπὸ τὸν Wipperfurth θίγονται κατόπιν δύο βασικὲς ἀπορίες, ποὺ συνδέονται μὲ τὴ θεωρία αὐτή, ὅπως τὸ πρόβλημα τῆς μονιστικῆς ἢ δυιστικῆς ἐρμηνείας τῆς (σελ. χχν ἐπ.) καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξελικτικῆς θεωρήσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος περὶ τῶν ἀρχῶν (σελ. χχχνῖι ἐπ.). Τονίζεται ἐπίσης ὅτι ἡ διδασκαλία περὶ τῶν ἀρχῶν ἐντάσσεται ὀργανικὰ στὴν ὅλη φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος (σελ. χχχνῖι) καὶ βοηθεῖ στὴν κατανόηση πολλῶν δύσκολων χωρίων τῶν πλατωνικῶν κειμένων· ὅτι ἡ προσπάθεια νὰ ἀνασυντεθῇ ἡ

εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ Πλάτωνος δὲν πρέπει νὰ βασισθῇ μόνον στοὺς διαλόγους ἀλλὰ νὰ στηριχθῇ καὶ στὴν ἄγραφη θεωρία του: ἡ ἄγραφη θεωρία πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν διαλόγων καὶ οἱ διάλογοι κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἄγραφης διδασκαλίας. Ὁ ἐκδότης πιστεύει ὅτι μὲ τὴ θεωρία του περὶ τῶν ἀρχῶν ὁ Πλάτων ἐντάσσεται στὴ σειρά τῶν μεγάλων ἐλλήνων φιλοσόφων, ποὺ προσπάθησαν νὰ δώσουν ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, καὶ πῶς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀποκαθίσταται ἡ συνέχεια στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς σκέψης (σελ. xlv).

Ἡ Εἰσαγωγή κλείνει μὲ τὶς ἀκόλουθες βασικῆς σημασίας, κατὰ τὸν ἐκδότη, διαπιστώσεις τοῦ Krämer, ποὺ τὶς μεταφέρομε ἐν μέρει καὶ ἐδῶ: Κατ' ἀρχὴν —για νὰ προλάβωμε τυχὸν παρανοήσεις— σὲ πέντε σημεία τί δ' ἐν ἔπεται ἀπὸ αὐτήν: Δὲν ἔπεται καμμία «ἀπόκρυφη διδασκαλία» οὔτε ὑποτίμηση τῶν πλατωνικῶν διαλόγων οὔτε καὶ ἡ σύνθεση ἐνὸς δόγματος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἐπίσης δὲν ἐγκαταλείπεται ἡ ἐξελικτικὴ θεώρηση τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ ἀπλῶς περιορίζεται. Ἀκόμη, δὲν μειώνεται ἡ σημασία ποὺ ἔχει τὸ διαλεκτικὸ στοιχεῖο στὸν Πλάτωνα. Τί ἔπεται τώρα ἀπὸ αὐτήν: 1. Πληρέστερη κατανόηση τοῦ γραπτοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνος. 2. Διεύρυνση τοῦ ὁρίζοντος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας πέρα ἀπὸ τὰ γραπτὰ ἔργα. 3. Μεγαλύτερη ἐνότητα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. 4. Νέα, συνεπέστερη ἔνταξη τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς στὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς ἐλληνικῆς σκέψης (Krämer, *Die grundsätzlichen Fragen der indirekten Platonüberlieferung*, στὸ ἔργο *Idee und Zahl*, hrsg. von H.-G. Gadamer, Heidelberg 1968, 150).

Στὸ τέλος τοῦ τόμου ὁ ἐκδότης παραθέτει ἐκτενῆ βιβλιογραφία, στὴν ὁποία προσπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ τὶς σημαντικὲς κατὰ τὴν κρίση του ἐργασίες ποὺ ἔχουν δημοσιευθῇ ἀπὸ τὸ 1900 κ.έ. ἐπάνω στὸ θέμα τῆς «ἐσωτερικῆς» διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐπίσης τὶς πιὸ διεξοδικὲς κριτικὲς γιὰ τὶς ἐργασίες αὐτές. Ὁ τόμος κλείνει μὲ πίνακα τῶν σχετικῶν μὲ τὸ πρόβλημα μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Πολλὲς ἀπὸ τὶς μαρτυρίες αὐτὲς βρίσκει ὁ μελετητὴς συγκεντρωμένες στὸ βιβλίον τοῦ Gaiser (σ. 441-557: *Testimonia Platonica*), ὅπου παραπέμπει καὶ ὁ ἐκδότης τοῦ τόμου.

Ἡ ἐκδοσις τῆς Wissenschaftliche Buchgesellschaft προσφέρει ἓνα χρησιμοβόηθημα. Ὅπως ὅμως ἀναφέραμε καὶ προηγουμένως, ἡ προτίμηση τοῦ ἐκδότη στρέφεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ σὲ ἐργασίες ἐρευνητῶν ποὺ ἀποδέχονται τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἄγραφης «ἐσωτερικῆς» διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος. Ὁ μελετητὴς δὲν μαθαίνει παρὰ λίγα μόνον πράγματα γιὰ τὶς ἀντιρρήσεις καὶ τὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκήθηκε στὴν ἀποψη αὐτή, καὶ τὰ λίγα πάλι αὐτὰ στοιχεῖα δὲν τὰ πληροφορεῖται ἀπὸ ἄρθρα τῶν ἐρευνητῶν, ἀφοῦ ὅλες σχεδὸν οἱ ἐργασίες ἀνήκουν σὲ ἐρευνητὲς ποὺ δέχονται τὴν ἄγραφη διδασκαλία. Τί φρονοῦν π.χ. ὁ Gr. Vlastos καὶ ὁ H. D. Voigtländer μαθαίνουμε μόνον ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ Bertì, μία βιβλιοκρισία γιὰ ἓνα ἄρθρο τοῦ Krämer (πρβλ. σ. 89 τοῦ τόμου). Ἡ τάση ὅμως γιὰ τὴν ἀνασύνθεση τῆς ἄγραφης διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος ἔχει συναντήσῃ τὶς σοβαρὲς ἀντιρρήσεις τῶν περισσοτέρων μελετητῶν· οἱ ἀντιρρήσεις ἀναφέρονται καὶ στὴ μέθοδο, μὲ τὴν ὁποία ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀνασύνθεση αὐτή, καὶ στὰ ἀποτελέσματά της καί, ἀκόμα, στὴ σπουδαιότητα ποὺ ἀπὸ καθαρὰ φιλοσοφικὴ ἀποψη ἔχει ἡ διδασκαλία περὶ τῶν ἀρχῶν, ἔτσι ὅπως παρουσιάζεται μετὰ τὴν ἀνασύνθεσή

της. Ἐν τούτοις ὁ ἐκδότης ἀρκεῖται στὴν Εἰσαγωγή του σὲ μία μόνον ὑποσημείωση (σελ. χνί, ὑποσημ. 8) γιὰ νὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ τὶς κριτικὲς ἀπόψεις ποὺ διατυπώθηκαν. Ἄν ὁ τίτλος τοῦ τόμου ἦταν ἀπλῶς «Die ungeschriebene Lehre Platons», ἡ παράλειψη τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων θὰ ἦταν, ἴσως, κάπως δικαιολογημένη.

Ἀθῆναι

N. M. Σκουτερόπουλος

Platon-Werke IV, Πολιτεία. Bearbeitet von D. Kurz. Griechischer Text von Ém. Chambry. Deutsche Übersetzung von Fr. Schleiermacher, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1971, xiv+875 σελ.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ὁ 4ος στὴ σειρά ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ τόμους ποὺ ἐκδίδονται ἀπὸ τὸν G. Eigler γιὰ λογαριασμό τῆς Wissenschaftliche Buchgesellschaft τοῦ Darmstadt μὲ τὸν γενικὸ τίτλο Platon-Studienausgabe. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τόμο αὐτόν, ποὺ τὸν ἔχει ἐπιμεληθῇ ὁ D. Kurz καὶ ποὺ περιέχει τὴν *Πολιτεία*, ἔχει ὥς τώρα κυκλοφορήσει καὶ ὁ 6ος τόμος μὲ τοὺς διαλόγους *Θεαίτητος*, *Σοφιστής*, *Πολιτικός*, ἐπιμελημένος ἀπὸ τὸν P. Staudacher, ἐνῶ γιὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1973 ἔχει ἀναγγελθῇ ἡ κυκλοφορία τοῦ 7ου τόμου μὲ τοὺς διαλόγους *Τίμαιος*, *Κριτίας* καὶ *Φίληβος*, μὲ ἐπιμέλεια τοῦ K. Widdra.

Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ ὁ ἐτήσιος κατάλογος (1972) τῆς WB δίνει τὶς παρακάτω πληροφορίες : *Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Γερμανία προσφέρεται μὲ τὴν σειρά αὐτὴ μιὰ δίγλωσση συνολικὴ ἔκδοση (ἐξαιρέθηκαν μόνον οἱ διάλογοι, γιὰ τοὺς ὁποίους εἶναι βέβαιο πὼς δὲν εἶναι γνήσιοι) μὲ τὴν ἀκόλουθη διάταξη :* στὴν ἀριστερὴ σελίδα ὑπάρχει φωτογραφικὴ ἀνατύπωση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος, ὅπως τὰ δίνει ἡ γαλλικὴ σειρά *Budé*, ποὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποτελεῖ τὴν πιὸ σύγχρονη κριτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου, στὴ δεξιὰ σελίδα ἡ μετάφραση τοῦ Schleiermacher (κατὰ τὴ 2η ἔκδοση) — γιὰ τοὺς διαλόγους ποὺ δὲν ἔχουν μεταφρασθῇ ἀπὸ τὸν Schleiermacher ὡς βάση λαμβάνεται ἡ μετάφραση τοῦ H. Müller) στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῇ μὲ μερικὲς μόνο τροποποιήσεις στὴν ὀρθογραφία καὶ στὴ στίξη, ὥστε νὰ συμφωνῇ μὲ τὰ σημερινὰ γλωσσικὰ δεδομένα. Στὴν ἴδια σελίδα ὑπάρχει καὶ ἓνας μικρὸς ἀριθμὸς σημειώσεων, ὅπου εἴτε προτείνονται μεταφραστικὲς βελτιώσεις γιὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἡ μετάφραση τοῦ Schleiermacher δὲν μπορεῖ πιά νὰ σταθῇ, εἴτε δίνονται σύντομες διευκρινίσεις καὶ παραπομπές. Τὸ ἔργο εἶναι ἔτσι σχεδιασμένο, ὥστε νὰ εἶναι κατάλληλο καὶ γιὰ τὴ φροντιστηριακὴ ἐργασία καὶ γιὰ τὴν κατ' ἰδίαν μελέτη τῶν φοιτητῶν.

Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο δίνεται λοιπὸν μὲ τὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ Γάλλου Chambry καὶ ἡ γερμανικὴ μετάφραση εἶναι τοῦ Schleiermacher, παρμένη ἀπὸ τὴ 2η ἔκδοση (Berlin, Reimer 1828). Καθὼς ὅμως στὰ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τότε τὸ κείμενο τῆς *Πολιτείας* δὲν ἔπαυε ν' ἀπασχολῇ τὴ φιλολογικὴ κριτικὴ, εἶναι μοιραῖο σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα ἡ μετάφραση τοῦ Schleiermacher νὰ μὴ ἀνταποκρίνεται πιά πρὸς τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ τόμου. Ἐν τούτοις κρίθηκε, ὅπως φαίνεται, ὅτι θὰ ἔπρεπε